

Драгољуб Којчић
БЕЗ БУЂЕЊА

Драгољуб Којчић

БЕЗ БУЂЕЊА

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

*Сенима драгих кумова
Наталије, рођене Руњанин,
и Рудолфа Штајнхауз*

ЗРЕЛА МИСАО СЕТНОГ ОПТИМИЗМА

*Јер ствари имају онакав изглед
какав им дадне наша душа.*

Јован Дучић

Да, велики песник је неопозиво у праву, као и сви истински уметници, али њему и његовој сабраћи је лако, јер уметност своје истине не мора доказивати и објашњавати. Она ствара свет. Она јесте свет. Али, каква је суштинска стварност ствари, ако је није могуће спознати без и ван доживљаја наше, тј. људске душе? Да ли је стварност стварна? Како се пробити до ње? Постоји ли она уопште? Какав је однос између стварности и истине? Све су то питања која извиру из човекове жудње за разумевањем оног покрета који чини стварну драму бивствовања, његовог бивствовања, а који остаје “испод прага уочљивости”, недодирнут историјом. Трагање за извесним и непропадљивим темељем стварности траје, кроз људско стваралаштво, од оног прадавног тренутка кад је наш далеки предак у пећини схватио да је “друга страна стварности” у њему самом, па је у камен урезао или на њему нацртао прве слике света, онаквог каквог га је видела његова душа. Тај “бескорисни” чин постаје значајан колико и сам живот, па и значајнији, јер опстаје преко међа живота свога творца и улази, као опште добро човечанства, у ризницу онога што је Карл

Попер назвао “објективним знањем”, односно знањем без знајућег субјекта. И кад је заборављено и кроз дуга времена потиснуто ван колективне свести људи, то знање не може нестати, већ је спремно да се пробуди и обогати свет онда кад интелектуални и душевни подвизи трагача за смислом успеју да продру кроз таме незнања, идеолошка сужења свести и копрене привидних, појавних “стварности”. Један од савремених, немирних трагача за смислом је и Драгољуб Којчић, аутор есеја уврштених у књигу индикативног, неокантовског наслова Без буђења. Обраћајући се путоказима које слути, исијава, али отворено не нуди уметност, пребацујући доживљај света у сферу субјективности, за Којчића је она шири појам од естетике. Међутим, ако не успе да се одупре заводљивом зову формалне лепоте и склада уобличених у обавезујући канон, и ако “падне под господарство (естетике)”, уметност постаје “саучесник у проневери коначног смисла постојања” и губи своју демијуршку моћ. Она мора да остане у домену “желатина који не припада ниједној страни света”, у “простору прелаза у коме је сабијена сва мистерија постојања”. “Међу јавом и мед сном”. Није Којчић ни први ни последњи међу мислиоцима и научницима који признају да је уметност можда и једини изгледан пут човековом нагону да досегне чисто биће. Одговарајући (1974) на питање познатог новинара Драгослава Зире Адамовића “Ко је на Вас пресудно утицао и зашто?”, како је својевремено била насловљена запажена серија његових разговора са “истакнутим културним ствараоцима”, чувени византолог Георгије Острогорски рекао је, поред осталог, и ово: “Упоредо са историјом читао сам

и лепу књижевност. Целог века сам био страсни читач. На првом месту: стару руску књижевност. И ту, опет на првом месту - Достојевског. Он и његово дело су нешто што је најдубље утицало на мене, мој рад и мој живот. На цео мој развој /.../ Онда Пушкин, Љермонтов, Гогољ, потом Толстој и Чехов. Кад бих знао да пишем прозу тако како је Чехов писао, одавно бих све друго напустио!”. А управо за боготражитељску мисао Достојевског везује се уверење да ће Лепота спасити свет. Без обзира на почетни принцип који их привидно јасно раздваја, религијска и филозофска мисао срећу су у пределима где су и вера и разум, тако грубо раздвојени и једно другоме догматски забрањени, немоћни на докажу своју “истину”, с тим што је вера у предности, јер се од ње рационално доказивање Истине и не очекује.

Кроз више огледа, писаних и објављиваних током једне деценије, а органично изнутра повезаних идејом водилом потраге за дубинском стварношћу стварнијом од ствари, Драгољуб Којчић исписује хронику или, можда тачније, путопис са личне стазе којом га је то духовно ревновање водило. Ово није прва књига нашег аутора. Запажена су била његова одважна филозофско-политичка разматрања Стрела времена и хоризонт слободе (2009, 2016), а недавно му је изашла и књига сабраних политичких есеја Успон Србије (2020). Такође, објавио је и продубљену студију о сликарству Дамјана Ђакова (2015), срећно уклопљену и у збирку огледа Без буђења. Оно што посебно привлачи пажњу и изазива радозналост јесте доследан двоструки ангажман овог аутора, као активног политичара и као аутентичног мислиоца. Широј јавности он је, по свој прилици, по-

знатији као учесник у друштвеним и политичким збивањима и процесима од преломних деведесетих година минулог “најкраћег века” (Хобсбаум). Којчић је имао успеха и стекао углед у политичком деловању, али не и реалну шансу да оствари главни циљ политике као борбе за власт, јер му је увек било на срцу платоновско поимање ове делатности као рада за опште добро, што никако не значи да није био свестан друштвених реалности и глув за зов политичке актуелности и одговорности у датом тренутку историје. Међутим, они који су имали прилику да се упознају са идејном и уређивачком концепцијом листа за политику, културу и економију “Држава”, а који је Којчић покренуо и водио средином деведесетих, могли су претпоставити да његово одговорно стављање у први план полузаборављеног “државног разлога”, истовремена приврженост националним и демократским вредностима и залагање за успостављање истински демократске политичке културе у Србији, без занемаривање моралне димензије, неће далеко додати. Њега никада није занимала само власт, што је у нашој политичкој чаршији, или арени, као и свака декартовска сумња, озбиљан хендикеп. И није се то показало само на Којчићевом примеру. Оцењујући нову књигу Којчићевих необично изричитих политичких текстова Успон Србије, историчар Љубодраг Димић, оборужан искуством, мудрошћу и одмереношћу своје дисциплине, написао је: “Аутор сматра да у будућности политичке и друштвене елите морају уложити искрен напор у тражењу мере између сучељених друштвених, националних и политичких интереса. То подразумева и одговорно трагање за решењем, тзв. ‘златним пресеком’

српске политике, које би помирило крајности присутне у сфери идеологије и политичке праксе и допринело обликовању пожељног модела развоја у коме би биле уважаване постојеће друштвене посебности, етнички идентитети, регионалне особености, родне и генерацијске разлике, професионалне подвојености”. “Златни пресек”, “помирење крајности”, “уважавање друштвених посебности”... прилично далеко од наше политичке реалности. Као да поново читамо уреднички програм Којчићеве “Државе”, али с “накнадном памећу”, коју је аутору донела укљученост у политички живот Србије и варљива нада да смо као друштво ближе ономе чему је као јавни и политички делатник од почетка тежио. А да је све време паралелно стремио, и спознаји уједно првог и последњег смисла стварности света и човека, чиме се политичари, сем ретких изузетака, углавном не замајавају, одлучио је да покаже обједињеним објављивањем филозофских есеја које је писао током последње деценије интензивне уроњености у политички живот и обављања неких значајних и друштвено корисних послова за које је нужна и политичка квалификованост.

Пред политичко-филозофским двојством Којчићевог деловања човек не може а да себи не постави питање исходишног тла, категоријалне природе и мотивацијских порива те помало зачудне, непатворене двострукости, поготово с обзиром на озбиљност и домашаје остварене на обама пољима којима се кретао, при чему се у његовом случају штедро потврђује Пастернакова мисао да “живот није што и пољем прећи”. Јер, Којчић није (био) залутали гост у политици, а ни један од оних професионалних, дипломираних филозо-

фа или, тачније, професора (историје) филозофије, који углавном кафански мудрују и са висине оспоравају све успешне еснафске колеге или ванеснафске “уљезе”. На начин, примерице, једног Зорана Арсовића или Жељка Симића, обојице незаслужено маргинализованих, Којчић је од преретких људи који данас у српском националном корпусу аутентично филозофски мисле, иако му је, стицајем разних околности, филозофски опус засад обимом сразмерно скроман. Можда би се објашњење структуре Којчићевог двојног политичко-филозофског хабитуса могло потражити код Хане Арент у њеном постхумно штампаном, монументалном Животу духа (1978): “ Велика препрека коју ум (*Vernunft*) ставља себи на пут потиче од разума (*Verstand*) и потпуно оправданих критеријума које разум установљује у сопствене сврхе, то јест, да би угасио нашу жеђ за знањем и изашао у сусрет нашој потреби за спознајом. /.../ Но, ако је истина да мишљење и ум оправдано трансцендирају ограничења својствена сазнању и разуму /.../ онда морамо претпоставити да се мишљење и ум не занимају за оно за шта се занима разум. Антиципирају овде оно што следи и укратко рећи: потреба ума није надахнута трагањем за истином него трагањем за смислом. А истина и смисао нису исто. Основна заблуда која претходи свим другим посебним метафизичким заблудама, тиче се тумачења смисла по моделу истине”. Којчић би да избегне ту заблуду, што у у старија времена, а и данас није само његово настојање и није ствар никакве интелектуалистичке каприциозности, већ да се савременом човеку, “одвојеном од духовности као свог највреднијег својства”, створи упориште самопоуздања, како

би “после лутања и еонске несигурности” препознао да је “непропадљиво дело Божије”, слободан да “развија сопствени логос”. Да растерећено уђе у свој свет позивају га до примордијалне прочишћености сублимирана дела уметности, попут скулптуре слона Хенрија Мура, инфра-облика слона, или пак де кириковски онирички простори насељени симболички стилизованим фигурама на сликама Дамјана Ђакова, на којима светлост не пада на призоре споља, већ, као на иконама, извире изнутра. А пошто је, у складу већ са виђењем платоновског Сократа, “умственост” својствена свим људима, без обзира на биолошке и психичке разлике (З. Арсовић у расправи Феноменологија и Европа), сви овакви филозофски увиди, или бар сугестивно постављена права питања и предочени путокази, имају највиши начелни, условно речено, хуманистички значај.

И да се вратимо прозорљивом и тананом Дучићевом песничком запажању са почетка нашег текста и упитамо се, заједно са аутором ове књиге: “А ко би био више заинтересован да се слике наше унутрашњости најзад појаве у пуном достојанству облика и започне прво стварно освајање света него наша сопствена душа?”. Политичар филозоф, а филозоф са душом, Којчић је настојао да, првенствено кроз искуства живота, читања и посматрања, као и сусрета са људима и појавама, у којима је, испод или изнад појавности, запазио и нешто дубље или више, оствари холистички приступ феноменима света. Није свакако плод случајности пажња коју наш аутор поклања нобеловцу Денизу Габору и његовом проналаску-холограму, којим се кроз игру светлости, односно одсјаја са њихових површи-

на, плошно сугерише тродимензионалност предмета и живих бића, уз напомену да, после свега, “остаје да решимо проблем четврте димензије”, што се може прочитати и као (мистична) квадратура круга. У извесном смислу, не бисмо погрешили ако бисмо Којчићеве огледе назвали холограмским. Иако је и политичар, њега не занимају могућности које холограм утилитарно пружа, на основу чега је, рецимо, један кандидат на последњим председничким изборима у Француској уседмостручио своје појављивање на предизборном митингу у исто време у различитим градовима, већ какве просторе симулацијама вишедимензионалности отварају људском уму. “У бесконачној игри рефлексива конституише се свет суштина”. Којчићев аналитички проседе типолошки подсећа на софистиковано осмишљене уметничке и епистемолошке експерименте које у нашој средини већ више година усамљено спроводи и развија угледни ликовни уметник и теоретичар, професор Чедомир Васић, показујући како се простори слике, живота и историје, испуњавају и празне у нашој свести, ван које, заправо, *per se*, и не постоје. Све зависи од (нашег) угла гледања.

Читање Којчићевих огледа захтева пуну концентрацију и чврсту решеност да се продре кроз њихово густо ткање до значења које обилато носе, али лако не пренесе. На његов есејистички рукопис и стил могло би се, *toute proportion gardée*, применити оно што је Борислав Михајловић Михиз једном рекао о свом имењаку Пекићу: “Он је оно што се обично зове ‘тежак писац’. Пише широко и нашироко и читалац ће често водити унапред изгубљену битку са густом шикаром његовог штива. Пекић од свог читаоца захтева и претпоставља апсо-

лутно концентрисану пажњу, спремност да га следи и у најудаљенију дигресију или опсесију, велику обавештеност за пратњу његових скривених алузија и знања. Али зато, ако читалац издржи у том, готово да кажем, концентрационом логору духовних захтева, биће штедро, расипнички обештећен”. Којчићева филозофска проза је наглашено ерудитска, али се не стиче утисак да је подастирање најразнороднијих примера и доказа ауторовог сувереног кретања кроз гекултурне просторе, наслаге историјског времена и цивилизацијског памћења, премда на моменте може изгледати орнаментално, мотивисано парадним демонстрирањем “ерудиције ради ерудиције” и/или сладострасним уживањем у њеном меандрирању, као каткад код Крлеже. Премда ауторово скоковито, асоцијативно непредвидљиво привођење у текст, као надахнућа или сведока, личности, догађаја и појава, често мало познатих и заборављених, бизарних и ишчашених, из разних сфера, од књижевности и ликовних уметности, до филма и класичне и модерне музике, може деловати оптерећујући и заморно, вреди уложити напор да се проникне у поруку коју нам писац кроз њихове судбине и исповести упућује. А оне су увек у функцији досезања сазнајних мета којима Којчић у својим згуснутим, пренапрегнутим огледима тежи. Ако су таква поређења уопште примерена и умесна, наш начитани полихистор немирног духа на трагу је меланхоличног есејистичког универзума Вавилонске библиотеке Хорхеа Луиса Борхеса или “Свете науке” Беле Хамваша. Није ли баш ингениозни Мађар овако умовао: “Уметност је онај облик људског метапоетичког држања који потпуно игнорише корисну сврсисход-

ност у борби за опстанак и својом делатношћу ништа друго и не жели до да оствари ред смисла, да изгради такво уређење егзистенције које одговара његовом укусу и потребама и вредностима и захтевима. Метапоезис није под знаком идеја, већ под знаком *vita nuova*. Уметност не следи идеје, већ остварује човеков апсолутни и коначни и потпуни живот. *Vita nuova* није реалитет; *Vita nuova* је истинскија од реалитета”. У пуном је сазвучју са овом апотеозом уметности Којчићев став о слици лисеној било чега миметичког или наративног, која није ни слика нечега ни слика о нечему, већ слика као свет у коме живимо.

Јунаке ових прегнантних есеја Којчић је бирао на темељу своје перцепције, доживљаја и тумачења њихових поступака и усуда као “људи који су своје постојање изводили не поштујући уобичајени примат буднога искуства”. Јер, како запажа, “слике света повезане су на два начина. У будноме стању те везе не можемо да замислимо без континуитета у простору и времену”, док “у сновима појаве прескачу ове елементе”, а “свет снова је скоковите природе и утолико је примереније тумачити га на квантни начин”. Као кад се млаз воде сецка макама... И Лајбниц помиње “спавање без сна”. Којчићеву збирку огледа ваљало би, ако је могуће, снабдети индексом имена, премда то у књигама ове врсте није уобичајено, јер се, поред осталих својстава, Без буђења одликује и додатном димензијом информативности. Наиме, у њој ће се, поред низа познатих личности и догађаја, читалац срести и са многима на свој начин занимљивим и значајним, о којима чак и боље обавештени мало знају или ништа не знају. А ваљало би да знају. Кога све

не срећемо у коридорима којима се креће ауторово трагање за суштинским смислом и за стварном стварношћу! Булгаков, Шимборска, Гај Плиније Млађи, Јукио Мишима, кнегиња Бибеско, Николај Гусев, Флоренски, Џон Ленон, Волфганг Паули, Аиртон Сена, Данте, Кретјен де Троа, краљ Тереј, Берђајев, Хераклит, Курошава, Унгерн Штенберг, Ружица Борисављевић, Санчо Панса, Казимир Маљевич... само су неке насумично побројане личности које се тискају, сусрећу и мимоилазе у Којчићевом калейдоскопу. Потписника ових редова, из стручних и личних разлога, посебно су обрадовали ненадани сусрети са сиријским принцем, књижевником и борцем против крсташа Усамом ибн Мункизом, као и знаменитим египатским певачем Абдел Халимом Хафезом и његовом злосрећном драгом, чувеном глумицом Суад Хосни, уз подсећање на тужну песму омиљену у читавом арапском свету “Жена која гледа у шољу”, коју је у спомен пророчког наговештаја тужног краја њихове љубави испевао велики Низар Кабани...

Којчићева мисаона авантура вођена је интелектуалним и душевним позвањем да се речима исказе неисказиво, срж смисла и стварност с оне стране стварности. Речима се у томе до краја не може успети, јер речи говоре оно што је изрециво, али се не сме ни одустати, пошто би одустајање значило бесповратни пораз на узвишеном путу којим се наш далеки предак запутио, цртајући или урезајући одблеске своје душе на зиду пећине. Не може се рећи, а мора се рећи... његошевски заветни парадокс: “нека буде што бити не може”! Лудвиг Витгенштајн, коме се Којчић често обраћа и од кога је наш аргонаут преузео став да је “вечност у садашњости”, у

закључном делу свог Логичко-филозофског трактата, признаје да сигурно постоји и неисказиво, да се оно показује, и да је то мистички елеменат. У филозофији, пак, сматра да је једини исправан метод: не говорити ништа сем онога што се може рећи, док о ономе што се не може рећи треба ћутати. Мисаона трагања којима Драгољуб Којчић овим огледима даје свој усрдни обол неминовно стижу до границе предела мистике. Јер, неисказиво се, хијерофанијски (Елијаде) показује само посвећенима и инициранима, песницима, уметницима и мистичким подвижницима, кроз озарења која се речима не могу посредовати. Којчић подсећа на несрећног Бранка Миљковића који је, непосредно пре вољног одласка у неку другу стварност, промуцао: “Песник слути оно што је другима неприступачно...”. Да би затим написао можда и најдалекосежнију реченицу читаве ове књиге: “У драми своје последње ноћи, већ у загрљају заграничног, Бранково унутрашње певање морало је да досегне висине на којима је мало која уметност поставила осматрачницу, са које се можда видело све. Али, са те тачке још никада није остало сведочанство нити порука за нас”. Чувени муслимански мистик ал-Халаџ (IX/X в.), погубљен због јеретичког самопоистовећивања са Истином, тј. Богом, завапио је: “Убите ме, верни другови моји, јер живот је мој у мојој погибији!” И он је кренуо ка тој тачки са које никада није остало сведочанство нити порука смртницима. А колико би само они, од памтивека, волели и жудели да сазнају шта је и како је тамо! Али, ту се наше умовање мора зауставити, а ми остати неразбуђени, у свету сновиђења која нас воде ка нашој јединој истинској стварности, оној коју нам слика

наша душа. Ако се разум и машта претенциозно и неодговорно дрзну даље, мистика се срозава у заводљиву и варљиву, а испразну мистификацију. Којчићев мисаони напор зауставља се на тој опасној граници и ни у једном тренутку је не изазива. А граница до које се виноу може да послужи на част и њему и средини којој већ подуже даје вредан интелектуални, културни и друштвени допринос. Путовање се наставља...

Дарко Танасковић

